

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.5>*В. В. Добровольська, Ю. І. Дишкантюк*

ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ ВОДНИМ ТРАНСПОРТОМ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України кожна людина і громадянин мають право на свободу пересування, право вільно залишати територію України й повертатися до неї, на відпочинок, охорону здоров'я, безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, участь у культурному житті, а також права на доступ до культурних цінностей тощо. Одним із способів реалізувати ці права є туризм, у тому числі водно-транспортний, розвиток якого відіграє важливу роль у вирішенні економіко-соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. Останнім часом туризм одержав значний розвиток і став масовим соціально-економічним явищем міжнародного масштабу. Швидкому його розвитку сприяє розширення політичних, економічних, наукових та культурних зв'язків між державами і народами світу та в Україні темпи розвитку туристичної галузі послуг не такі динамічні, як у світі.

Актуальність статті обумовлена тим, що в умовах вступу України на новий шлях розвитку, стрімко зростає потік активної ділової співпраці, що обумовлює зростаючі вимоги до якості обслуговування туристів. У сучасних умовах проблема регулювання відносин щодо надання туристичних послуг є однією з основних, адже залежно від ефективності туристичного обслуговування залежить рівень ефективності функціонування економіки України та туристичний імідж держави в цілому. Важливість туристичної діяльності зумовлює закріплення вимог до її провадження на найвищому рівні актів законодавства.

Аналіз публікацій. У науковій літературі питання щодо послуг, які є туристичною діяльністю розглядалися багатьма авторами, більшість серед яких є вченими-економістами. До окремих юридичних аспектів у розв'язання формування системи відносин, що складаються під час формування ринку туристичних послуг, у тому числі які надаються водним транспортом, зробили праці таких вчених, О. С. Адамова, І. С. Благун, А. Г. Бобкова, Б. І. Вихристенко, І. О. Гальцова, Л. М. Гнатюк, М. М. Гудима, В. І. Дихнич, В. В. Друк, П. Ф. Коваль, І. І. Конєва, В. С. Мілаш, О. С. Поважний, С. Ф. Поважний, О. П. Подцерковний, О. Г. Розметова, Е. П. Стась, Н. В. Черкаська, Г. В. Шова та інші. Однак, окремо питання правового регулювання туристичних послуг у контексті господарської діяльності не розглядалися, тоді як нові економічні умови, зміни до законодавства про туризм вимагають детальнішого дослідження та доопрацювання вказаного регулювання.

Метою статті є господарсько-правове дослідження та виокремлення туристичних послуг, які надаються водним транспортом, з урахуванням норм чинного законодавства та науково-теоретичних розробок.

Виклад основного матеріалу. Туристичні послуги є досить розповсюдженими серед послуг у сфері господарювання та їм притаманні всі ознаки «послуги» як правової категорії. Економічна теорія розглядає послугу, як особливий вид товару, який задовольняє певні потреби окремої людини або суспільства в цілому. Так, наприклад, Д. Коул стверджує, що послуга – це специфічний вид товару, в структурі якого переважають невідчутні якості [1]. Власну позицію щодо дефініції послуги займає В. Апопій, який стверджує, що послуга є одночасно і товаром, і видом діяльності, і додатковою вигодою для покупця. Він стверджує: «послуга – товар особливого виду, діяльність, благо, що задовольняє потреби індивіда, виробництва і суспільства, має споживчу вартість і вартість, результат якої може мати матеріальну і нематеріальну форми» [2, с. 116].

Послуга це вид діяльності, завдяки якій утворюються матеріальні чи нематеріальні вигоди або їх поєднання, які організація надає споживачеві в обмін на гроші або щось інше, що має цінність [3, с. 290]. Більшість вчених розглядають послугу як активні дії або діяльність. Так, Моргулець О. Б. виокремлює чотири основні підходи до дефініції даного поняття: послуга, як товар особливого виду (невідчутний); послуга, як благо, користь або додаткова вигода, отримана в процесі взаємодії продавця і покупця; послуга, як специфічний вид діяльності; інтегральні дефініції, що представляють послугу одночасно товаром, видом діяльності і додатковою вигодою для покупця [4].

Для туристичної послуги притаманним є всі зазначені підходи щод виокремлення змісту та ознак послуги як економіко-правової категорії. Надати комплексне визначення туристичної послуги є нелегким завданням, зважаючи на різноманітність відносин, що охоплюються цим поняттям. По-перше, туристична послуга – це сегмент сфери послуг, спрямований на задоволення потреб споживачів туристичного продукту на підставі продажу певного туристичного ресурсу. По-друге, – це комплекс дій суб'єктів туристичної галузі, які мають на меті задовольнити потреби споживача (туриста). Також можна вважати туристичну послугу результатом діяльності туристичного підприємства по задоволенню відповідних потреб туристів. Тому важливо розглянути специфічні характеристики послуги, які дадуть змогу ґрунтовніше розкрити її сутність [5, с. 229].

Загалом «природа послуг, що входять до складу туристичного продукту, дуже специфічна і неоднорідна. Туристичні послуги, як і будь-які інші послуги, нематеріальні, невідчутні. Цим вони відрізняються від товарів та інших матеріальних благ. Невідчутність туристичних послуг – дуже важлива властивість, що своєрідно виявляється в результатах сервісної діяльності. Корисний ефект туристичного сервісу може бути охарактеризований суб'єктивним сприйняттям його споживачів. Невідчутність цього ефекту і його невіддільність від процесу виробництва ускладнюють не тільки його споживання, що відбувається безпосередньо на місці перебування туристично-рекреаційних ресурсів. Невідчутність створює такі умови, коли невизначеність корисного

ефекту туристичних послуг поєднана з особливим ризиком споживчого вибору» [6, с. 114].

У загальному вигляді туристичну послугу розглядають через її суб'єктно-об'єктну характеристику, так, «туристична послуга – це результат діяльності туристичного підприємства із задоволення відповідних потреб туристів. Робота підприємства може полягати в організації як усїєї подорожі, так і окремих послуг. Одиницею туристичної послуги є комплекс послуг, які надаються одному споживачеві протягом певного проміжку часу, наприклад, надання готельного номера, екскурсії, послуг перевезення тощо. Туристична послуга характеризується властивостями, які притаманні будь-яким послугам. Комплексність туристичної послуги зумовлена тим, що для туриста вона складається з комплексу послуг (як матеріальних, так і нематеріальних), які є специфічним туристичним продуктом» [7, с. 90].

Сам термін «туризм» неможливо розглядати окремо від туристичної послуги, адже саме так підкреслюються умови та його практична мета. Так, слушно вказується у літературі, що «туризм – один з видів активного відпочинку, що вимагає виконання певних дій. Правові відносини в туристичній діяльності можуть розглядатися як відношення з надання (пропозиції та реалізації) туристичних послуг між: туристичною фірмою і туристом (клієнтом, споживачем турпослуг) та туристичною фірмою та іншими організаціями, які контактують з нею [8, с. 222].

Законодавство України визначає туристичний продукт як попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [9]. Це визначення обмежене, оскільки поняття «послуга» та «продукт» фактично ототожнюються.

Очевидно, що така позиція є недосконалою, а основна відмінність туристичного продукту від туристичної послуги полягає у тому, що послуга може бути купленою та спожитою за місцем її виробництва. Туристичний продукт можна придбати за місцем проживання, але спожити тільки в місці виробництва туристичних послуг. Крім того, до складу туристичного продукту, крім послуг, входять також товари, тобто специфічна матеріальна частина туристичного продукту (туристичне спорядження, буклети, сувеніри, листівки, плани і карти міст і т.п.) та неспецифічна частина туристичного продукту, куди входить велика кількість товарів, які є дефіцитними або більш дорогими в місцях постійного проживання туристів.

Туристична послуга може бути надана за допомогою водного транспорту, який використовується або як місце її надання або як спосіб доставки. На думку І. В. Давиденко «розвиток туризму і транспорту – взаємно пов'язаний і взаємно обумовлений процес. Сучасні тенденції свідчать про те, що збільшується частка переміщень у загальній тривалості туристичних поїздок. Це пов'язано зі зростаючим прагненням людей до збільшення обсягу вражень, до активного споживання різних туристичних благ за відносно короткий проміжок часу. Також можна відзначити постійне зростання середньої відстані подорожі одного туриста. Це призводить

до збільшення доходів, отриманих при продажу туристичних послуг і товарів, які мають безпосереднє відношення до розвитку транспортної системи. Така ситуація пояснюється тим, що транспортні витрати у туристичних подорожах за деякими даними становлять близько 1/4 загальних витрат туристів, а в деяких випадках (при міжконтинентальних подорожах) – майже половину цих витрат» [10, с. 205]. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або на берегах водойм, або безпосередньо поблизу них. Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – поняття неоднозначне. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних факторів та дією на навколишнє середовище. Про це свідчить вже сам перелік найбільш масових видів занять на водоймах: відпочинок на парусних і веслових суднах, воднолижний спорт, купання, рибальство (з судна, з берега, з льоду), відпочинок з використанням моторного флоту, туризм, підводне плавання та полювання [11, с. 113].

Туристична послуга регулюється господарським законодавством та є його предметом, про що свідчить її суб'єктний склад, порядок та умови її надання на договірних засадах – об'єктна складова та отримання прибутку. Водне транспортування є також різновидом господарської діяльності та предметом господарського регулювання, адже, «підставами, що зумовлюють визначення «транспорту» як категорії, що має господарсько-правовий характер, є наступні: (а) соціально-економічна роль та значення транспорту, що зумовлюють різні смислові значення і водночас віднесення транспорту до сфери господарювання; (б) доцільність господарсько-правового регулювання транспортної діяльності, як категорії, що взаємопов'язана із категорією «транспорт» і тим самим зумовлює подальше використання основного смислового значення категорії «транспорт» у нормативних актах» [12, с. 53]. Правовим регулюванням водного морського транспорту є транспортне законодавство, яке є досить розгалуженим та представляє у вигляді системи на чолі із Основним законом, надалі ГК та ЦК України, спеціальними законодавчими актами – Кодексом торговельного мореплавства, Законами України «Про транспорт», «Про внутрішній водний транспорт», «Про морські порти України», підзаконними та відомчими актами. За ст. 1 «Про внутрішній водний транспорт» перевізник – суб'єкт господарювання, що здійснює перевезення вантажів, пасажирів та їхнього багажу, пошти суднами внутрішнього плавання. Стосовно туристичних послуг саме він їх практично реалізує або надає послуги виключно із перевезення.

Різновидом водної туристичної послуги є така, яка здійснюється морем та називається морський круїз. Морські круїзи (круїзом називається туристична поїздка на водному або залізничному транспорті, де безпосередньо на транспортному засобі забезпечується перевезення, нічліг, харчування, а також програма обслуговування за межами транспортного засобу під час тривалих стоянок). Фахівці вважають, що основним видом круїзів є круїз тривалістю в один тиждень, який обирають понад 40% клієнтів. Круїзні подорожі представлені різноманітними формами,

найбільш розповсюдженим з яких є такі: – туристичний маршрут уздовж бережжя з короткочасними екскурсіями у портах; – комбінування круїзу з терміновою подорожжю всередину дестинації з використанням інших транспортних засобів; – поєднання круїзу з частковим перебуванням на березі (подорож на круїзному судні з наступним відпочинком на березі) [13, с. 77].

Річкові подорожі, які є більш інформативними, ніж морські, завдяки наявності берегового обзору, а також значної кількості стоянок. Річкові подорожі включають такі: – перевезення регулярними рейсами; – перевезення чартерними рейсами; – перевезення швидкісними та експресними лініями; – прогулянкові та екскурсійні рейси; – короткострокові (1–3 дні) та тривалі (25–30 днів) круїзи; – використання плавзасобів у формі «плавучих готелів» [14, с. 56].

Подорожі на поромах (морських та річкових), які особливо популярні серед туристів з особистим автомобілем, що також перевозиться на поромі. Подорожі на судах малої місткості – катамаранах, яхтах, катерах, човнах, плотах тощо. При обслуговуванні туристів на водному транспорті, особливо на морських та річкових круїзах, основний натиск робиться на можливість одержання всіх доступних розваг і сервісних послуг. Швидкість прибуття в пункт призначення стає другорядним показником. Судноплавні компанії практикують різноманітні види круїзів, найпопулярнішими з яких є класичні. Характерні риси – велика кількість заходів у порти, багата екскурсійна і розважальна програма. Серед інших видів круїзів (за основною метою) виділяються такі: конгресові, оздоровчі, лікувальні, освітні, комбіновані, міні-круїзи [14, с. 146].

Висновки. Водні туристичні послуги відносяться до категорії надання послуг в контексті легального визначення господарської діяльності, що свідчить про їх господарсько-правову природу. Водна туристична послуга яка представляє собою організацію та здійснення туристичної діяльності водним транспортом, внутрішнього або міжнародного характеру, на постійних та/або тимчасових засадах, на умовах та в порядку визначених договором, з метою отримання прибутку. Різновидом водної туристичної послуги є така, яка здійснюється морем та називається морський круїз.

Основними чинниками їх господарсько-правового регулювання є наявність суб'єктів господарювання, які виступають, як правило, у якості перевізника та мети – отримання прибутку. Виокремлені водні туристичні послуги в залежності від різновиду водного транспорту, а саме морські круїзи та річкові подорожі. Подальшого наукового дослідження та аналізу потребують договірні засади водних туристичних послуг.

Література

1. Cowel, D. (1984) *The marketing of Services*, London: Heinemann, 35.
2. Апопій В. В. Організація і технологія надання послуг: навч. посіб. В. В. Апопій, І. І. Олексин, Н. О. Шутоська, Т. В. Футало; [за ред. В. В. Апопія]. К. : ВЦ «Академія», 2006. 312 с.
3. Маркетинг: підручник. В. Руделіус [та ін.]; упор. О. Ш Сидоренко, Л. С. Манарова. 4-те вид. К. : Навчально-методичний центр Консорціум із удосконалення менеджмент освіти в Україні, 2009. 648 с.
4. Моргулець О. Б. Розвиток сучасного понятійно-категоріального апарату теорії послуг. URL: <https://knutd.edu.ua/>

5. Адамова О. С. Співвідношення понять «послуга» і «обслуговування» у сфері туризму. Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса: Юридична література, 2010. Вип. 56. С. 225–231.
6. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
7. Цвілій С. М. Маркетинг в туризмі : Навчальний посібник. С. М. Цвілій, Т. С. Кукліна, В. М. Заїцева. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 260 с.
8. Правик Ю. М. Маркетинг туризму. Підручник. К. : Знання, 2008. 303 с.
9. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 24.
10. Давиденко І. В. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ, 2019. С. 203–206.
11. Паламарчук М. М. Водний фонд України : довідковий посібник / М. М. Паламарчук, Н. Б. Загорчевна ; ред. В. М. Хорєва, К. А. Алієва. К. : Ніка-Центр, 2001. 392 с.
12. Клепикова О. Соціально-економічна роль транспорту як теоретична передумова визначення транспортної системи і транспортної діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 3. С. 48–54.
13. Герасименко В. Г., Галасюк С. С. Організація надання туристичних послуг : навчальний посібник. Одеса : Атлант, 2014. 242 с.
14. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту : навчальний посібник. К. : Альтерпрес, 2004. 288 с.

Анотація

Добровольська В. В., Дишкантюк Ю. І. Туристичні послуги водним транспортом: господарсько-правовий аспект. – Стаття.

У статті розглянуто основні аспекти чисельного водного транспортного обслуговування в туристичній діяльності через надання відповідних туристичних послуг. Відзначено важливу роль водного транспорту у зростанні розвитку вітчизняного та міжнародного туризму, як способу надання або доставки туристичної послуги. Проаналізовано господарсько-правове забезпечення організації та використання різних видів водного транспорту в туристичній діяльності. Господарсько-правова природа туристичних послуг водним транспортом визначається через наявність розгалуженого господарського законодавства – загального – Господарського кодексу України та спеціального – транспортного законодавства; осіб їх надання – суб'єктів господарської діяльності та мети – отримання прибутку.

Авторами надано визначення туристичних послуг, які надаються водним транспортом та називаються водні туристичні послуги, які різняться в залежності від 1) водойми на морські та річкові; 2) оплатності: оплатні та безоплатні; 3) періодичності – постійні та разові; 4) суб'єктного складу – індивідуальні та групові. Туристична послуга, яка надається або опосередковується морем називається морський круїз, яка представляє собою організацію та здійснення туристичної діяльності морем, внутрішнього або міжнародного характеру, на постійних та/або тимчасових засадах, на умовах та в порядку визначених договором, з метою отримання прибутку. Річкова морська послуга називається річкова подорож та представляє собою короткострокову подорож річкою з метою ознайомлення з її біосферою та/або перевезенням.

Ключові слова: водний транспорт, водні транспортні послуги, туристична послуга, туристична діяльність, міжнародний туризм, морський круїз, річкова подорож.

Summary

Dobrovolska V. V., Dyshkantjuk Yu. I. Tourist services by water transport: economic and legal aspect. – Article.

The article examines the main aspects of numerous water transport services in tourism activities through the provision of relevant tourist services. The important role of water transport in the growth of the development of domestic and international tourism as a way of providing or delivering a tourist service was noted. The economic and legal support for the organization and use of various types of water transport in tourist activities is analyzed. The economic and legal nature of tourist services by water transport is determined by the presence of extensive economic legislation – general – the Economic Code of Ukraine

and special – transport legislation; the persons providing them are subjects of economic activity and the purpose is to make a profit.

The authors provide the definition of tourist services provided by water transport and are called water tourist services, which differ depending on 1) reservoirs on marine and river; 2) payment: payment and free; 3) periodicity – permanent and one -off; 4) subjective composition – individual and group. A tourist service provided or mediated by sea is called a sea cruise, which is the organization and implementation of tourist activities by sea, of a domestic or international nature, on a permanent and/or temporary basis, under the conditions and in the order determined by the contract, for the purpose of making a profit. A river sea service is called a river trip and is a short-term trip on a river for the purpose of familiarization with its biosphere and/or transportation.

Key words: water transport, water transport services, tourist service, tourist activity, international tourism, sea cruise, river trip.